

Asas Pembuatan Kerongsang Melayu

Basic Manufacturing of Malay Brooch

Nur Nasuha Binti Samsudin
Muammar Ghaddafi Bin Hanafiah

Program Kesusasteraan Melayu
Fakulti Sains Sosial Dan Kemanusiaan,
Universiti Kebangsaan Malaysia

muammar@ukm.edu.my

ABSTRAK

Kajian ini mengenai asas pembuatan kerongsang Melayu. Kajian dilakukan untuk mengenalpasti asas pembuatan kerongsang Melayu di Malaysia. Kajian bersifat komprehensif belum pernah dilakukan. Kajian ini mengenalpasti perubahan pada kerongsang dan tradisi ke kontemporari. Kajian lain ialah mengenalpasti bahan dan teknik-teknik dalam pembuatan kerongsang Melayu. Tujuan kajian ini mengenalpasti pembuatan kerongsang Melayu tradisi, mengenalpasti pembuatan kerongsang Melayu kontemporari dan bahan-bahan yang digunakan dalam penghasilan kerongsang Melayu. Metodologi kajian ini dilakukan di beberapa lokasi seperti muzium tradisi dan di kilang pembuatan kerongsang Melayu D'orRue Sdn Bhd yang terletak di Batu Caves. Penyelidikan ini menggunakan pendekatan etnografi seperti pemerhatian, tinjauan, dokumentasi dan kepustakaan. Hasil kajian tentang kerongsang Melayu ialah pengetahuan tentang cara pembuatan kerongsang melayu tradisional yang terdiri daripada beberapa teknik iaitu teknik tebuk, teknik pahat, teknik karut dan teknik pahat silat. Proses pembuatan kerongsang cara moden kontemporari yang dikaji seperti acuan reka bentuk, pendinginan, pemutus acuan, mengilap, kimpalan, saduran emas atau rodhium, penatahan batu, kristal atau mutiara, dan pembersihan. Sumbangan kajian ialah asas pembuatan kerongsang Melayu cara tradisional dan cara moden dikilangkan dapat dikenal pasti.

Kata kunci: *Etnografi, Kerongsang Melayu, Malaysia, Melayu Kontemporari, Melayu Tradisi*

ABSTRACT

This study is about the basic of making Malay brooches. To identify the basic for manufacture of Malay brooches. Comprehensive research has never been done. To identifies changes to brooches for traditions to contemporary. The identification of materials and techniques in the manufacture of Malay brooches. The purpose is to identify the manufacture of traditional Malay brooches, to identify the manufacture of contemporary Malay brooches and materials used in the production of Malay brooches. This study is at the national museum and D'orRue Sdn Bhd located at Batu Caves. Research uses ethnographic approaches such as observations, surveys, documentation and literature. Research of Malay brooches are the knowledge of how to manufacture traditional Malay brooch, which consists of several techniques; teknik tebuk, teknik pahat, teknik karut and teknik pahat silat. The process of making contemporary brooches such as design molds, cooling, molding, shiny,

welding, gold plating or rodhium, making accessories, crystal or pearl cleaning, and cleaning. The contribution is the basis of traditional Malay brooches and the modern way of manufacturing can be identified.

Keywords: *Ethnography, Malay Brooch, Malaysia, Contemporary Malay, Traditional Malay*

1. Pengenalan

Kajian Teknologi Pembuatan Kerongsang Melayu adalah untuk mengkaji pembuatan kerongsang Melayu cara tradisional dan cara moden. Bagaimana proses pembuatan kerongsang Melayu dilakukan dan ia dicipta oleh penukang cara tradisional dan pembuat kerongsang cara moden. Secara khususnya penyelidikan ini fokus kepada penciptaan kerongsang Melayu. Kerongsang Melayu tradisi adalah jenis kerongsang yang berasal dari jenis kerongsang yang wujud pada zaman sebelum merdeka. Sebagai contoh kerongsang milik seorang puteri negeri Pahang yang dikenali dokoh diraja Pahang yang masih disimpan dalam Muzium Negara merupakan jenis kerongsang Melayu tradisi.

Selain itu, jenis kerongsang Melayu tradisi juga boleh dikenalpasti melalui sejarah kerongsang tersebut yang dikaji oleh para pengkaji sejarah. Jenis kerongsang Melayu tradisi dapat menyingkap pelbagai peristiwa sejarah yang tersimpan dalam identiti kerongsang Melayu tersebut. Selain itu, kerongsang Melayu kontemporari adalah jenis kerongsang Melayu tradisi yang telah dimodenkan. Sehingga tidak lagi dikenali sebagai kerongsang Melayu dalam kalangan masyarakat Melayu atau dilihat bentuknya seperti kerongsang Melayu tradisi. Namun lebih dikenali sebagai panggilan *brooch* oleh para pembeli dan peminat kerongsang kontemporari. Kerongsang dapat dibahagikan mengikut motif dan simbol iaitu pada ukiran kasar luarannya yang menampakkan bahagian ukiran yang tersendiri. Tambahan pula, kerongsang diterapkan dengan bentuk dan pola yang unik dan menjadi tarikan kepada peminat kerongsang Melayu. Terdapat juga jenis material yang tertentu telah menjadi asas kerongsang Melayu yang boleh diperhatikan sebagai identiti kepada orang yang memakai kerongsang Melayu tersebut.

2. Tinjauan Literatur

Tujuan kajian ini dijalankan adalah untuk mengkaji Teknologi Pembuatan Kerongsang Melayu. Ini kerana tidak ada kajian lepas mengenai Teknologi Pembuatan Kerongsang Melayu secara menfokuskan kepada spesifik. Kajian ini menyentuh aspek teknologi dalam pembuatan, penguasaan teknik, proses dan bahan-bahan dalam pembuatan kerongsang Melayu.

3. Metodologi

Penyelidikan ini menggunakan dua pendekatan iaitu perpustakaan dan etnografi. Maklumat perpustakaan digunakan untuk literatur kajian dan sokongan kepada data lapangan. Kajian etnografi menjadikan kajian lapangan sebagai satu bentuk cara kajian. Oleh itu, beberapa kaedah telah digunakan berkaitan dengan proses penghasilan kerongsang masyarakat Melayu seperti pemerhatian, tinjauan dan dokumentasi.

Pemerhatian

Pengkaji menemu bual beberapa individu yang penting dalam industri kerongsang Melayu untuk mengetahui pendapat dan pengetahuan mengenai kerongsang Melayu.

Tinjauan

Lapangan di kilang pembuatan kerongsang turut dilakukan.

Dokumentasi

Temu bual ini dijalankan secara informal, iaitu pengkaji menemubual dalam bentuk perbualan biasa bersama individu-individu yang mahir dalam pembuatan kerongsang dan individu yang pakar dalam ilmu budaya kerongsang Melayu. Pengkaji mengenalpasti soalan-soalan yang akan diajukan sewaktu menemubual budayawan, pembuat kerongsang, orang awam yang memakai kerongsang sebagai pemerhatian kajian.

4. Asas Teknik Pembuatan Kerongsang Melayu

Teknik membentuk barang kemas sudah lama digunakan oleh masyarakat Melayu di nusantara untuk menghasilkan kerongsang Melayu. Dalam penghasilan kerongsang Melayu, teknik membentuk barang kemas diperlukan sebagai proses penghasilan kerongsang Melayu. Teknik membentuk kerongsang Melayu terbahagi kepada beberapa jenis teknik membentuk iaitu teknik pahat, teknik pahat silat, teknik karut dan teknik tebuk.

4.1 Teknik-teknik Pembuatan Kerongsang Cara Tradisi

Terdapat lima teknik dalam pembuatan kerongsang Melayu cara tradisi iaitu teknik pahat, teknik pahat silat, teknik karut, teknik tebuk dan teknik menyepuh emas dengan cara tradisional.

Teknik Pahat

Teknik pahat pula terbahagi kepada dua yang khusus, iaitu teknik pahat bunga dan teknik pahat pasir. Kedua-dua jenis pahat itu direka khas daripada paku atau batang besi. Kerja teknik memahat dimulakan dengan bahagian dalam kerongsang disendal atau diisikan hingga padu dalam kerongsang. Bahagian dalam kerongsang itu dipanggil badan. Badan dibuat dengan menggunakan lilin yang bercampur dengan ramuan khusus yang dimasak sehingga cair. Kemudiannya dituang cecair itu ke dalam bahagian kerongsang yang akan dipahat. Aktiviti memahat biasanya dibuat dibahagian hadapan dengan menggunakan berbagai-bagai jenis mata pahat. Mata pahat berbeza mengikut jenis pahat.

Teknik Pahat Silat

Teknik pahat silat ialah apabila biji-biji kecil emas atau perak yang disebut telur ikan dibentuk dan dicantumkan biji-biji emas atau perak itu tadi ke atas permukaan kerongsang. Teknik pahat silat mempunyai kaedah yang tersendiri. Terdapat dua peringkat dalam teknik pahat silat. Pertama, mula-mula sekali perlu menempatkan satu demi satu biji-biji emas atau perak ke dalam tempatnya iaitu kerongsang mengikut corak yang telah disediakan terlebih dahulu. Kedua, kerumitan seringkali timbul apabila hendak meletakkan potongan biji-biji yang berlainan bentuk dan saiz sebelum mencipta satu corak atau bentuk perhiasan yang seterusnya.

Teknik karut

Teknik karut ialah suatu teknik yang menggunakan dawai-dawai yang dibentuk daripada emas dan perak. Kerongsang Melayu yang dihasilkan menggunakan teknik karut memerlukan kemahiran dan kesabaran yang sangat tinggi. Hal ini kerana, penggunaan dawai-dawai emas

atau perak perlu dipintal seperti tali mengikut bentuk yang dikehendaki dan ditempatkan di atas satu kepingan logam atau papan yang nipis atau diletakkan di atas meja.

Proses membentuk kerongsang Melayu itu telah siap. Ia perlu direbus dengan air tawas. Air tawas digunakan untuk menanggalkan segala bahan kotor dan yang tidak diperlukan yang melekat pada badan kerongsang yang dihasilkan tadi. Bahagian akhir proses teknik karut ialah kerongsang Melayu diberus dengan menggunakan dawai halus sehingga sempurna dan bersinar.

Teknik tebuk

Kerongsang yang akan ditebuk mestilah terlebih dahulu dibuat diatas permukaan kerongsang tersebut.

Teknik menyepuh emas dengan cara tradisional

Sejak dahulu lagi sudah menjadi kelaziman orang Melayu pada masa dahulu tidak menyukai kerongsang Melayu yang dipakainya dibiarkan dengan warna asalnya. Namun, kerongsang Melayu yang sudah disepuh dengan emas lebih orang Melayu sukai untuk dipakai. Pertama, kerongsang Melayu direndam dalam periuk tanah yang mengandungi campuran empat cawan air hujan atau air wap, dua sudu penuh garam dan satu sudu penuh tawas. Kedua, campuran ini dikacau dengan menggunakan sudip. Akhir sekali, kerongsang Melayu tadi dicelup ke dalam air sejuk dan dibiarkan kering sendiri.

4.2 Proses Pembuatan Kerongsang Melayu Cara Moden

Terdapat 9 teknik dalam proses pembuatan kerongsang Melayu cara moden iaitu acuan reka bentuk, pendinginan, pemutus acuan, mengilap, kimpalan, saduran emas, penatahan batu, kristal dan pembersihan.

Design Mold / Acuan Reka Bentuk

Pembuatan acuan yang terkini dari peringkat rekabentuk produk ke peringkat penghasilan produk. Kajian ini bermula dari peringkat *part design, core and cavity, mold tooling design, machining – simulation ; prismatic machining, surface machining*.

Moulding / Pendinginan

Pendinginan atau penyejukan ialah proses mengeluarkan haba dari suatu tempat atau bahan dan memindahkannya ke tempat lain. Tujuannya ialah merendahkan dan mengekalkan suhu tempat atau bahan tersebut.

Spin Casting / Pemutus Acuan

Pemutus spin, juga dikenali sebagai pemutus acuan getah sentrifugal (CRMC), merupakan kaedah menggunakan daya empar untuk menghasilkan coran dari acuan getah. Biasanya, acuan berbentuk cakera berputar sepanjang paksi tengahnya pada kelajuan yang ditetapkan.

Mengilap

Roda yang dipasangkan kepingan pelelas yang diperbuat daripada kain, kulit atau kertas untuk mengilap atau melicinkan sesuatu permukaan.

Welding / Kimpalan

Kimpalan adalah satu proses pencantuman sesuatu bahan dengan bahan yang lain dengan menggunakan suatu bahan khas, contohnya logam atau termoplastik. Proses pengimpalan ini

melibatkan pencairan sesuatu jenis logam tersebut untuk menjadikannya sebagai pengikat di antara sesuatu struktur dengan struktur yang lain.

Saduran Emas Atau Rodhium

Penyaduran emas adalah kaedah mendeposit lapisan emas nipis ke permukaan logam lain, paling sering tembaga atau perak (untuk membuat perak-*gilt*), oleh penyaduran kimia atau elektrokimia.

Penatahan Batu

Proses penatahan batu ialah proses penatahan batu-batu permata seperti berlian.

Kristal atau Mutiara

Mutiara adalah objek bulat, keras yang dihasilkan oleh sesetengah haiwan, terutamanya moluska seperti tiram. Mutiara digunakan untuk barang kemas.

Pembersihan

Kerongsang dibersihkan dengan menggunakan alat pembersih khas untuk kerongsang.

4.3 Bahan-bahan Dalam Asas Pembuatan Kerongsang Melayu

Terdapat tiga buah mesin iaitu mesin asas pembentukan, mesin kimpalan dan mesin pengilap.

Mesin asas pembentukan

Mesin Asas Pembentukan ialah sebuah mesin yang dikenali sebagai *Part Design* / Bahagian Reka Bentuk.

Mesin reka bentuk

Terdapat juga asas-asas bahan dan rangka bahan untuk proses reka bentuk. Asas-asas bahan dan rangka bahan diperlukan bagi memudahkan kerja-kerja mereka bentuk kerongsang Melayu.

Mesin-mesin reka bentuk mold terdiri daripada tiga jenis pemesinan iaitu pertama pemesinan stimulasi, kedua pemesinan prismatik dan ketiga pemesinan permukaan. Pemesinan - Simulasi; Pemesinan Prismatik, Pemesinan Permukaan

Mesin kimpalan

Mesin kimpalan ialah sebuah mesin mengimpal logam untuk dijadikan kerongsang.

Mesin mengilap

Proses *buffing* atau proses menghaluskan permukaan logam ialah berfungsi untuk permukaan logam yang telah dihasilkan seperti kerongsang kelihatan merata dan mengilap.

5. Perbincangan

Dalam teknik pembuatan kerongsang Melayu cara tradisi, terdapat perbezaan pada setiap bahagian iaitu pertama Teknik Pahat berbeza dengan teknik pahat silat. Teknik pahat ialah teknik memahat yang biasa iaitu teknik memahat kepada permukaan asas besi, timah, emas, perak dan tembaga. Asas permukaan itu ialah yang selalu pemahat tradisional kerongsang Melayu hasilkan kerongsang Melayu melalui teknik pahat. Teknik pahat silat pula ialah teknik pahat yang memerlukan penghasilan titis -titis besi yang sudah dihasilkan melalui

memahat atas asas besi ke atas permukaan kerongsang Melayu. Ini kerana supaya kerongsang Melayu mendapat permukaan yang berseni dan beraneka jenis motif dan simbol yang kemas pada kerongsang Melayu tersebut. Rumusnya, teknik pahat, teknik karut dan teknik tebuk ialah teknik memahat, teknik karut ialah aktiviti mengikis besi sehingga nampak bentuk kerongsang Melayu, teknik tebuk pula ialah aktiviti menebuk permukaan besi sehingga bentuk kerongsang Melayu terhasil.

Sukatan besi setiap teknik-teknik yang penting ialah turutan teknik itu amat penting kerana setiap teknik itu sangat diperlukan untuk menghasilkan sebuah kerongsang Melayu tradisional.

Rumusnya sukatan kerongsang Melayu yang dihasilkan ialah perlu melepasi setiap empat asas pembuatan kerongsang Melayu. Dengan teknik-teknik itu, pengekalan satu kerongsang Melayu adalah mengikut warisan Melayu tradisional.

Dalam proses pembuatan kerongsang Melayu cara moden, terdapat perbezaan pada acuan reka bentuk dan mengilap. Dua proses yang penting iaitu mesin kimpal dan mesin sadur emas. Dua proses yang berbeza pula ialah mesin kimpal mengenai turutan daripada dua proses iaitu mesin pembuat acuan atau proses mengilap. Setelah dua proses itu, proses kimpal menjadi proses yang ketiga. Proses sadur emas ialah proses yang bukan mencipta bentuk kerongsang Melayu. Tetapi proses saduran emas tulen, perak, tembaga ke atas permukaan kerongsang Melayu yang sudah siap melepasi tiga proses penting sebelumnya.

Sukatan yang digunakan dalam proses pembuatan kerongsang Melayu cara moden ialah mesin yang digunakan mestilah mengikut proses yang telah ditetapkan seperti penggunaan penghasilan teknik kerongsang Melayu lama atau tradisional. Kerongsang Melayu perlu di bentuk, di acukan serta di cipta seperti di modelkan atas acuan reka bentuk. Setelah itu, di sadur dengan warna emas, perak dan tembaga seperti lazimnya tradisi kerongsang Melayu. Justeru itu, kerongsang Melayu mestilah mengikut kelaziman warisan Melayu kerana kerongsang Melayu merupakan objek warisan yang amat penting untuk masyarakat Melayu.

Dalam segi penilaian bagi proses-proses penghasilan kerongsang Melayu ialah wujudnya persamaan selain daripada perbezaan yang terdapat dalam setiap proses itu. Persamaan yang dapat dilihat ialah proses moden mengikut setiap proses tradisional dalam menghasilkan kerongsang Melayu. Proses moden perlu membentuk, mengimpal dan di dinginkan untuk hasilkan sebuah kerongsang. Proses tradisi juga adalah sama dari segi asasnya, tetapi teknik adalah berlainan. Proses tradisi menggunakan aktiviti menukang sepenuhnya, Manakala, saduran emas, perak dan tembaga adalah sama untuk dua ciri proses yang berlainan zaman ini, Oleh itu, penghasilan kerongsang adalah sama untuk semua asas pembentukan dan saduran emas, tetapi aktiviti teknik melalui dua zaman berbeza iaitu teknik tukang dan teknik hasilkan kerongsang dengan menggunakan mesin.

Dari segi peralatan, proses tradisional memerlukan banyak alatan berbanding proses moden. Peralatan tradisional ialah alat embusan kaki, pengetuk kayu, pengetuk yang daripada tanduk binatang, gunting besi, kikir tangan dalam berbagai-bagai bentuk seperti bulat, segi tiga, setengah bulat, bentuk pisau dan bentuk jarum, acuan penarik kawat dalam berbagai-bagai ukuran, pengepit besi, acuan jongkong iaitu perak dan emas, pengetuk bercorak, sudip besi, batil mencairkan logam dalam pelbagai ukuran saiz, dan gergaji halus. Manakala peralatan moden ialah mesin asas pembuatan kerongsang Melayu, mesin mengimpal dan mesin saduran emas.

Dari segi bahan bantuan, terbahagi kepada dua iaitu bahan bantuan untuk pembuatan cara tradisi dan bahan bantuan untuk pembuatan cara moden. Bahan bantuan untuk tradisional ialah sarung tangan dan kain perca untuk menggelap kekotoran dan melindungi

tangan dari terkena kotoran. Manakala, bahan bantuan cara moden pula ialah sarung tangan yang juga untuk melindungi penukang dari terkena kotor daripada proses moden yang menggunakan mesin seperti aktiviti mengimpal besi.

Dari segi bahan asas pula terbahagi kepada dua iaitu cara tradisi dan cara moden. Bahan asas cara tradisi ialah ruangan kerja yang menjadi kebiasaan masyarakat tradisional iaitu dapur, serta yang lainnya ialah meja, batu-bata, daun pandan, emas, perak dan tembaga. Bahan asas cara moden ialah terdiri daripada mesin-mesin sahaja, pertama mesin pembuatan acuan corak. Kedua, mesin mengimpal bentuk kerongsang Melayu dan yang ketiga ialah mesin saduran emas, perak dan tembaga.

Kesimpulannya, perbincangan ini ialah mengenai rangkuman perbincangan teknik tradisi, proses cara moden dan penilaian bagi setiap proses, peralatan, bahan bantuan dan bahan-bahan asas. Dalam proses tradisi ialah empat proses yang perlu dijalani iaitu teknik tebuk, teknik pahat, teknik karut, teknik pahat silat dan teknik kelima ialah teknik yang memerlukan saduran emas. Empat proses penting kecuali saduran emas perlu mengikut urutan untuk hasilkan sebuah kerongsang Melayu yang asli dan saduran emas ialah suatu proses yang lain daripada empat proses itu yang fungsinya ialah untuk membentuk dan mengimpal. Proses moden ialah mesin asas pembuatan, mesin mengimpal dan mesin saduran emas. Tiga proses ini amat penting bagi menghasilkan sebuah kerongsang Melayu yang asli ikut cara barat. Penilaian bagi setiap proses adalah sama bagi tradisi dan moden iaitu membentuk, mengimpal dan menyadur. Tetapi, aktiviti tradisi fokusnya ialah menukang. Manakala, aktiviti proses cara moden ialah menggunakan mesin.

6. Rumusan dan Cadangan

Kerongsang adalah penting dalam masyarakat Melayu silam dan sehingga kini ia masih diamalkan oleh masyarakat Melayu. Kerongsang adalah suatu aksesori yang lazimnya dipakai untuk kekemasan baju dan penampilan yang menarik. Budaya pula merupakan suatu amalan yang sering di amalkan oleh sesebuah masyarakat. Dalam konteks ini budaya kerongsang merupakan amalan kebiasaan orang-orang Melayu untuk mencantikkan pakaian mereka. Kerongsang dikenali sebagai aksesori. Malahan, budaya kerongsang pula suatu kemestian dalam kalangan masyarakat Melayu yang gemarkan pemakaian aksesori. Kajian khusus bagi mengkaji kerongsang Melayu dilakukan adalah untuk mengenalpasti budaya kerongsang dalam kalangan masyarakat Melayu, memahami konsep kerongsang dan cara pemakaiannya dan menyatakan kesan budaya kerongsang kepada cara hidup orang Melayu.

Rujukan

- Adilah Hj. Jusoh Dan Fazilah Husin. (2016). Makna Dan Fungsi Busana Dalam Naskhah Melayu Syair Agung. (The Meaning And Function Of Apparels In Syair Agung Malay Manuscript). *Journal of Business and Social Development*. Vol.4(2) m/s 58-75. Penerbit Universiti Malaysia Terengganu.
- Azah Aziz. (2009). *Rupa & Gaya : Busana Melayu Edisi Kedua*. PENERBIT UNIVERSITI KEBANGSAAN MALAYSIA.
- Esah Binti Abdullah. (1978) *Kesenian Kraftangan Tembaga Terengganu*. Fakulti Sains Kemasyarakatan Dan Kemanusiaan. Universiti Kebangsaan Malaysia 19/7/78.
- Frederik Holst. (2012). *Ethnicization And Identity Construction In Malaysia*. Routledge Malaysian Studies Series.

- Hanapi Dollah dan Ajid Che Kob. (n.d). Barang Kemas. Nyonya Melaka: Pelancongan Dan Transformasi Budaya Baba. Jurnal Melayu: Jil. 1. Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Haziyah Hussin. (n.d) Evolusi Dan Tipologi Pakaian Wanita Melayu Di Semenanjung Malaysia. Institut Alam & Tamadun Melayu, UKM Bangi.
- Julian Hopkins & Julian C.H. Lee. (2012). Thinking through Malaysia: culture and identity in the 21st century. Strategic Information and Research Development Centre.
- Lim Beng Soon dan Teoh Boon Seong. (2007). Malay Lexicalized Items in Penang Peranakan Hokkien. SEALS VIII Papers from the 8th Annual Meeting of the Southeast Asian Linguistics Society (1998). Vol. 2. (149-164).
- Mohd. Kassim Hj. Ali. (1990). Barang kemas Melayu tradisi. Dewan Bahasa dan Pustaka: Kuala Lumpur.
- Nur Azizah Binti Nurdin. 2000. Seni Ukiran Melayu Dan Cina: Satu Perbandingan Motif. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Yeoh Seng-Guan. (2017). Malaysian and Their Identities. Strategic Information and Research Development Centre.